

Letterkundige neerlandistiek nu en in het komend decennium

Journal of Dutch Linguistics and Literature

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

TNTL

2

2018 | jaargang 134

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

Uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Deel 134 (2018), afl. 2

Uitgeverij Verloren

ISSN 0040-7550 ISBN 978-90-8704-739-9

TNTL verschijnt viermaal per jaar; een jaargang bevat ten minste 320 bladzijden.

Redactie

dr. S. Bax, dr. S. Beeks, dr. C.J. van der Haven, dr. M. Kestemont (webredacteur),
dr. P.H. Moser, dr. F. Van de Velde, dr. H. Van de Velde, dr. M. Veldhuizen,
dr. F.P. Weerman, dr. M. van Zoggel

Redactieraad

dr. B. Besamusca (Utrecht), dr. L.M.E.A. Cornips (Amsterdam), dr. P. Coutte-
nier (Antwerpen), dr. D. De Geest (Leuven), dr. R. Howell (Madison, WI), dr. M.
Hüning (Berlijn), dr. A.B.G.M van Kalmthout (Amsterdam), dr. M. Kemperink
(Groningen), dr. J. Konst (Berlijn), dr. E.J. Krol (Praag), dr. M. van Oostendorp
(Amsterdam), dr. H.-J. Schiewer (Freiburg), dr. A. van Strien (Amsterdam),
dr. M. Van Vaeck (Leuven), dr. B. Vervaeck (Leuven), dr. R. Willemyns (Brussel)

Redactiesecretariaat

Huygens Instituut der KNAW

t.a.v. dr. M. van Zoggel

Postbus 10855

1001 EW Amsterdam

redactiesecretaris@tntl.nl

Abonnementen

Regulier €60,-; studenten en onderzoekers (AIO's & OIO's) €40,-; instellingen
€90,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux
wordt €10,- verzendkosten in rekening gebracht. Losse nummers kosten €15,-.

Uitgever en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

telefoon 035-6859856, e-mail info@verloren.nl

rekening NL44INGB0004489940

Auteursrechten

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

LOTTE JENSEN & RICK HONINGS

‘Het zomersch land onder de vuren lucht’

Over de toekomst van de studie van de Nederlandse letterkunde

Abstract – This article discusses the current state of Dutch literary studies at Dutch universities, which is perceived as being in a critical state: the number of students has dropped dramatically, and the gap between teaching and research practices seems to be widening. Many initiatives are taken to turn the tide, for example strengthening the ties between secondary schools and universities. We argue that it remains important to stress the impact of literature in all its forms in society, and that our teaching should not focus on theoretical or methodological approaches only. Valorisation and popularisation play an equally important role in creating a positive image of our discipline, and in bridging the gap between teaching and research practices. We should join forces, in a wider international context, to make Dutch literary studies future-proof.

‘Dreef de zwarte bui schaduwend voorbij?’ Zo luidde de titel van het symposium over de toekomst van de neerlandistiek dat op 30 en 31 maart 2017 aan de Radboud Universiteit Nijmegen plaatsvond.¹ Het doel van het symposium was om te reflecteren op de huidige positie van de (historisch en modern) letterkundige neerlandistiek vanuit een nationaal, internationaal en maatschappelijk perspectief. De achterliggende gedachte was dat de letterkundige neerlandistiek de laatste jaren steeds meer onder druk is komen te staan door uiteenlopende factoren, zoals de terugloop van het aantal studenten, de tendens om bredere bachelor- en masteropleidingen aan te bieden en de toename van Engelstalig universitair onderwijs. De congresstitel, gebaseerd op een versregel van Hendrik Marsman, weerspiegelde de gevoelens van bezorgdheid. Barst er een onweer los met blijvende schade als gevolg of drijft de bui voorbij en is de donkere hemel niet meer dan een waarschuwing voor ons vakgebied?

In deze inleiding doen we enkele observaties op het terrein van het onderwijs, onderzoek en de valorisatie in de historische en modern letterkundige neerlandistiek. Wat zijn volgens ons belemmeringen en kansen voor de toekomst? Daarbij zij opgemerkt dat onze bevindingen sterk door de eigen ervaringen zijn gekleurd – we hebben niet de bedoeling om de wet voor te schrijven. We hopen dat ook anderen zullen reageren door *best practices* met ons te delen.

In onze bijdrage gaan we rekkelijk om met het begrip ‘letterkunde’. Het onderscheid tussen de oudere/historische en de moderne letterkunde kent een lange traditie, waarbij een scheidslijn vaak ergens in de negentiende eeuw werd getrokken – soms aan het einde van de achttiende eeuw, soms rond 1830/1840, soms bij 1880. Die scheidslijnen werken zowel door in de organisatie van de opleidingen

1 De versregel van H. Marsman is afkomstig uit *Tempel en kruis* (1940). Geciteerd in Marsman 1941: 172. De auteurs danken Els Stronks voor haar hulp bij het vergaren van informatie en nuttige inbreng. Voor een verslag van het Nijmeegse symposium zie Van Oostendorp 2017a.

als in het onderwijsmateriaal.² Er zijn allerlei redenen om deze scheidslijnen ter discussie te stellen – hoort Jacob van Lennep nu bij de historische of moderne letterkunde? Is Simon Vestdijk niet eigenlijk ook al voorwerp van historische letterkunde? Bovendien kennen sommige opleidingen geïntegreerde leerstoelen ‘letterkunde’, waarbij het onderscheid tussen de oudere en moderne letterkunde de facto is opgeheven.

1 Drie crisismomenten

De aan Marsman ontleende congrestitel roept associaties op van dreiging en ondergang, maar een relativiserende gedachte is direct op zijn plaats. In vrijwel elke discipline wordt immers om de zoveel jaar de noodklok geluid. Volgens wetenschapshistorici zijn crisismomenten zelfs noodzakelijk om vooruitgang te boeken, omdat ze gepaard gaan met paradigmawisselingen. Dat is, volgens Thomas S. Kuhn, hét kenmerk van ‘scientific revolutions’ (Kuhn 1970). De afgelopen decennia hebben zich minstens drie van dit soort bezinnings- of crisismomenten in de Nederlandse letterkundestudie voorgedaan, die we hier kort de revue laten passeren.

De eerste was in 1974, toen historisch letterkundige Marijke Spies (1934-2013) de noodklok luidde. Volgens haar was het ontbreken van een fundamentele discussie over methodologische grondslagen funest voor de toekomst van het vakgebied (Spies 1974: 493). Zij vond het eerder zorgelijk dan geruststellend dat er geen ‘methodenstrijd’ gevoerd werd en vreesde voor een versplintering van het vak. Daarom pleitte ze ervoor dat letterkundigen hun uitgangspunten en benaderingen zouden expliciteren. In 1984 leek de crisis bezworen met de publicatie *Historische Letterkunde. Facetten van vakbeoefening*, onder redactie van Spies, waarin een keur aan prominente vakgenoten van dat moment onderzoekscasussen presenteerden. Een gemene deler was gevonden: het draaide vooral om de maatschappelijke rol die literatuur speelde en het plaatsen van de oude teksten in een bredere, sociale context (Spies 1984).

Een tweede, crucialer crisismoment werd ingeluid door een symposium, dat in de herfst van 2003 door Ernst van Alphen en Frans-Willem Korsten werd georganiseerd. In de uitnodigingstekst blikten ze terug op de jaren tachtig van de twintigste eeuw, toen ze zelf Nederlands studeerden. Dat was de tijd dat veel letterkundigen in de ban van het structuralisme waren. Neerlandici als A.L. Sötemann en W. Blok probeerden hun vakgebied te verwetenschappelijkten met behulp van structuuranalyses. In de mediëvistiek stelde Wim Gerritsen eveneens de tekst centraal, wat leidde tot een groot aantal tekstedities. Maar inmiddels, dus in 2003, gebeurde er van alles in de neerlandistiek, maar dan vooral vanuit een pragmatisch oogpunt. Een duidelijke, overkoepelende richting ‘waaraan nieuwe generaties van studenten en onderzoekers hun inspiratie kunnen ontlenuen’ was volgens Van Alphen en Korsten niet meer te vinden. Het vakgebied was volgens hen ‘statisch’ geworden, zodat ze zelfs de grote woorden ‘de dood van de neerlandistiek’ in de mond namen. Ze pleitten voor meer aansluiting bij internationale discourses (met

² Denk aan de literatuurgeschiedenissen van Ruiter & Smulders 1996 en Van Boven & Kemperink 2006.

name door modern letterkundigen) en voor aandacht voor nieuwe, theoretische benaderingen zoals 'deconstructie, vrouwenstudies, postkoloniale en *queer studies*'. Dat was volgens hen mogelijk door 'nieuw bloed' (in de vorm van wetenschappers van buitenaf) toe te laten in de wereld van de neerlandistiek (Van Alphen & Korsten 2004: 291).

Het symposium leidde uiteindelijk tot een themanummer van het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* in 2004, waarin gereflecteerd werd op de toekomst van de letterkundige neerlandistiek, zowel in de organisatie van het onderwijs als onderzoek. Het nummer verscheen niet lang nadat het bachelor-master systeem was ingevoerd (september 2002). De gevolgen daarvan konden daarvoor nog niet in de volle breedte worden meegenomen, maar de eerste zorgen daarover werden al wel geuit, zoals de vrees dat onderwijs en onderzoek steeds verder uit elkaar zouden komen te liggen (Joosten & Vaessens 2004: 348-350). Een ander punt dat veelvuldig ter sprake kwam, was de geringe aandacht voor theorievorming in het letterkundige onderzoek; er heerste 'theorievijandigheid' (Joosten & Vaessens 2004: 346). Om veranderingen te bewerkstelligen, zou niet alleen veel meer aansluiting bij de internationale publicatiecultuur gezocht moeten worden, maar ook de aandacht voor literatuurtheorie zou een veel prominenter plaats moeten krijgen, opperden met name Jos Joosten en Thomas Vaessens.

Op dit laatste punt werden de vakgenoten in de jaren hierna – zowel op het vlak van de historische als de moderne letterkunde – op hun wenken bediend. In deze jaren verscheen een serie artikelen van de hand van de literatuurwetenschapper Jürgen Pieters, die voor een radicale herziening van de onderzoekspraktijk pleitte. Hij kante zich expliciet tegen de 'historiserende' benadering zoals Spies die voorstond, en pleitte voor het New Historicism als de meest vruchtbare benaderingswijze in het historisch letterkundige onderzoek.³ Samen met Hans Vandevoorde publiceerde hij twee artikelen die veel stof deden opwaaien. Ze stelden dat historisch letterkundigen te vaak de literaire tekst reduceerden tot een illustratie van een culturele context (of het ontstaan ervan verklaarden vanuit de biografie van een auteur) en te veel uitgingen van een te eenduidige scheiding tussen tekst en context. Ze pleitten voor een dialogische benadering tussen tekst en context, door teksten als representaties te beschouwen die niet alleen ook product waren van hun omgeving maar zelf ook betekenis genereerden (Pieters & Vandevoorde 2003a en 2003b). Verder benadrukte Pieters dat er meer aandacht moest komen voor tegenstrijdigheden en lezingen die minder gericht waren op het in stand houden van de eenheidsconventie.⁴

Met zijn kritiek op de bestaande onderzoekspraktijk oogste Pieterse zowel bijval als kritiek. Het leidde in ieder geval tot zeer vruchtbare bijeenkomsten en debatten, waarin de methodologische aannames van het historisch-letterkundige onderzoek bediscussieerd werden. Ook volgden tal van publicaties waarin de proef op de som werd genomen: leverde het New Historicism wezenlijk andere kennis op?⁵ Vernieuwend was ook het onderzoek van Frans-Willem Korsten, die

3 Al in 1996 schreef hij over het in zijn ogen vernieuwende elan van het New Historicism in Pieters 1996.

4 Zie de bundeling van zijn gedachtegoed in Pieters 2011, met name: 54-57.

5 Zo werd een sessie gewijd aan het New Historicism op het congres 'Cross over' over de Nederlandse literatuur op 19 januari 2007. De bijdragen van Nina Geerdink, Helmer Helmers, Lotte Jen-

Vondels oeuvre vanuit een postmodern perspectief analyseerde. De reacties daarop maakten de verschillen tussen de meer traditionele en postmoderne benaderingen goed zichtbaar – ook voor het onderwijs zijn dergelijke discussies een zegen (Korsten 2006).⁶

Op het vlak van de moderne letterkunde is sinds het verschijnen van het *TNTL*-nummer eveneens een theoretische inhaalslag gemaakt. Zo heeft de literatuursociologische benadering van Pierre Bourdieu dankzij de inspanningen van Gillis Dorleijn en Kees van Rees, die hier al sinds de jaren negentig van de vorige eeuw over publiceerden (Van Rees & Dorleijn 1993; Dorleijn & Van Rees 1999), definitief een plaats verworven in de letterkundige neerlandistiek. Belangwekkend was de verschijning van *De productie van literatuur* (2006), waarin ze voorbeelden van sociologisch en institutioneel onderzoek samenbrachten (Dorleijn & Van Rees 2006). Sindsdien zijn er vele proefschriften en artikelen verschenen – over uiteenlopende onderwerpen – met Bourdieu als waardevol theoretisch zoeklicht.⁷

Maar ook andere literatuurtheoretische benaderingen zijn sinds 2004 door het vakgebied (in meer of mindere mate) omarmd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het handboek van Frans-Willem Korsten, *Lessen in literatuur* (oorspronkelijk verschenen in 2002), bij vrijwel alle opleidingen neerlandistiek in den lande in gebruik is. In dat boek koppelt Korsten historische periodeconcepten aan literatuurtheoretische begrippen en benaderingen (Korsten 2002). Medewerkers van de afdeling neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam publiceerden in 2013 *Literatuur in de wereld*. In dat handboek, dat zich richt op bachelorstudenten Nederlands, wordt een overzicht gegeven van de voornaamste literatuurtheoretische ‘grondslagen’, ‘benaderingen’ en ‘perspectieven’ (Rock, Franssen & Essink 2013). Het is niet toevallig dat dit boek voortkomt uit de vakgroep van Thomas Vaessens, een van de voornaamste criticasters van het vakgebied in het *TNTL*-nummer. Kortom, de internationale literatuurtheorie die in 2004 nog ver weg leek, heeft inmiddels vaste voet aan de grond gekregen in de neerlandistiek. Dit blijkt ook als we een blik werpen op de proefschriften die de afgelopen jaren zijn verdedigd. Dat er niet wordt aangesloten bij internationale discussies, is anno 2018 niet meer vol te houden.

Het derde crisismoment, waar we ons nu midden in bevinden, gaf aanleiding tot de organisatie van het symposium aan de Radboud Universiteit in maart 2017. Gingen de eerste twee bezinningsmomenten vooral over vakinhoudelijke aspecten, met name de vraag welke (theoretische) methodieken we het beste kunnen gebruiken om ons vak uit te oefenen en hoe we de grenzen van ons vakgebied afbakenen (of doorbreken), nu lijkt de bedreiging uit een andere hoek te komen. De huidige gevoelens van onbehagen lijken veeleer gerelateerd te zijn aan onderwijsgerelateerde zaken, zoals de landelijke terugloop van het aantal studenten, de inrichting van het bachelor-masteronderwijs en de toename van het aantal Engeltalige opleidingen en het Engels als voertaal. Dat staat haaks op de bloei die het onderzoek intussen doormaakt, waar juist successen worden geboekt in termen van subsidiewerving en valorisatie. Hoe kan dat? Groeit de kloof tussen onderwijs en onderzoek, en is dat zorgelijk?

sen, Marita Mathijssen en Pieter Verstraeten werden door Jürgen Pieters gebundeld en gepubliceerd op (het inmiddels opgeheven) elektronische tijdschrift *Neerlandistiek.nl* (2007) [07.06].

6 Zie bijvoorbeeld de reacties van Schenkeveld-van der Dussen 2007 en Meijer Drees 2008.

7 Zie de kwantitatieve verkenning van Joosten 2012.

2 De toekomst van het onderwijs

De belangrijkste dreiging die momenteel ervaren wordt, is de terugloop van het aantal studenten voor de bacheloropleiding Nederlandse taal en cultuur, een verschijnsel dat overigens ook in de internationale neerlandistiek merkbaar is. Sommige opleidingen zagen hun instroom de afgelopen jaren halveren. Daarvoor zijn diverse oorzaken te bedenken, zoals de inrichting van het schoolvak Nederlands en de geringe belangstelling voor het Cultuur & Maatschappij-profiel op middelbare scholen (circa 11%). Onlangs wees de Leidse hoogleraar Yra van Dijk erop dat op de voorlichtingswebsite Profieltest.nl, bedoeld voor scholieren Havo en vwo, de natuurprofielen aanprijst voor studenten die logisch nadenken, nieuwsgierig, analytisch en ondernemend en ‘behoorlijk goed in exacte vakken’ zijn. Het Cultuur & Maatschappij-profiel daarentegen zou bedoeld zijn voor studenten die ‘creatief’ en ‘sociaal en belangstellend’ zijn, en die het leuk vinden ‘om met mensen te werken en ze te helpen’.⁸ Het commentaar van Van Dijk luidde: ‘Drie maal raden waar scholieren die zichzelf academisch serieus nemen voor kiezen, met deze framing. Bij de Geesteswetenschappen hoef je dus niets te analyseren, geen problemen op te lossen, en nergens “behoorlijk goed” in te zijn.’⁹ Al in 2015 pleitte Lotte Jensen er in *NRC Handelsblad* voor om de profielen af te schaffen (Jensen 2015), gevolgd door een kritische lezing in 2017 over de wijze waarop de profielen worden aangeprezen op de website Qompas.nl, die keuzetesten aan scholieren en studenten aanbiedt.¹⁰ De misleidende teksten zijn in samenspraak met Qompas intussen aangepast.

Daarnaast zijn veel scholieren, mede als gevolg van de economische crisis van de afgelopen jaren, in toenemende mate geneigd voor studies te kiezen waarbij het baan- of salarisperspectief beter lijkt of voor bredere richtingen, waarmee ze meer opties voor de toekomst openhouden.¹¹ Brede bacheloropleidingen, zoals Taal- en Cultuurstudies of Europese Studies, hebben in veel mindere mate last van de dalende studentenaantallen.

Sterker nog, de studentenaantallen van sommige van deze opleidingen rijzen de pan uit. Een goed voorbeeld daarvan is de (geesteswetenschappelijke) bachelor International Studies, die vanaf september 2012 aan de Universiteit Leiden – op de ‘Campus Den Haag’ – wordt aangeboden. De opleiding ontvangt momenteel tussen de vijfhonderd en zeshonderd (!) eerstejaars studenten (en brengt op die manier miljoenen in het laatje van de faculteit).¹² In het eerste jaar van deze Engelstalige bachelor volgen de studenten brede, inleidende colleges, met titels als ‘Cultural Studies’, ‘Economics’, ‘Global History’, ‘Sociolinguistics’ en ‘Politics’.¹³

8 [http://www.profieltest.nl/informatie-over-profielen/profiel-cultuur-maatschappij-\(profiel-cm\)](http://www.profieltest.nl/informatie-over-profielen/profiel-cultuur-maatschappij-(profiel-cm)).

9 Facebook-bericht op de pagina van Yra van Dijk, 27 januari 2018.

10 De lezing was getiteld ‘Breedte of diepte? Over profiel- en studiekeuze’ en werd gehouden op het symposium ‘Gelijk oversteken. Van vwo naar Universiteit’, Radboud Universiteit Nijmegen / KNAW, 9 februari 2017. De presentatie is beschikbaar via: file:///C:/Users/Gebbruiker/Documents/Lezingen/lotte_jensen_breedte_of_diepte_over_profiel_en_studiekeuze.pdf.

11 Over de terugloop van het aantal studenten Nederlands en de gevolgen daarvan, zie Jensen 2016.

12 In het collegejaar 2017-2018 verwachtte de opleiding 530 eerstejaars, terwijl dat er in 2016-2017 nog honderd meer waren. Vergelijk Bongers 2017.

13 <https://studiegids.leidenuniv.nl/en/studies/show/5635/international-studies>, geraadpleegd op 26 januari 2018.

In het tweede semester van het eerste jaar kiezen studenten een regio (Afrika, Oost-Azië, Europa, Latijns-Amerika, Midden-Oosten, Noord-Amerika, Rusland en Eurazië of Zuid- en Zuidoost-Azië). Het is voor studenten International Studies weliswaar mogelijk om colleges bij de opleiding Nederlands te volgen in het kader van hun bachelor, maar in de praktijk gebeurt dat niet of nauwelijks, want de specialisatie ‘Europa’ blijkt niet erg in trek te zijn.

De neerlandistiek legt het de laatste jaren dus af tegen dit soort brede opleidingen die studenten een glansrijke internationale carrière voorspiegelen. En, zo wordt vaak geschamperd, met Nederlands kun je toch alleen maar leraar worden op een school?

Om het tij te keren zijn intussen tal van initiatieven gelanceerd, waarvan we er hier enkele noemen. Zo verscheen in 2016 het *Manifest Nederlands op school*, dat zich richt op de herinrichting van het schoolvak Nederlands. Twee meesterschapsteams, waarvan het ene zich richt op de letterkunde en het andere op de taalkunde/taalbeheersing, werken aan de ontwikkeling van didactiek en inhoud voor het schoolvak Nederlands.¹⁴ Om voor een betere verbinding tussen de middelbare scholen en universiteiten te zorgen, werden in Nijmegen *teachers in residence* aangesteld. Dat zijn middelbare schooldocenten die een dag in de week meedraaien op de universiteit en adviseren over de vraag hoe beide werelden dichter bij elkaar kunnen komen. Het leidde tot de publicatie *Gelijk oversteken. Van vwo tot universiteit* (2017) en de lancering van een Radboud Profielwerkstukprijs voor taal en cultuur.

De afdeling Nederlands aan de Universiteit Utrecht ontwikkelde de interactieve website *Litlab.nl*, waar leerlingen allerlei ‘proeven’ met letterkundig onderzoek kunnen doen om hen te stimuleren om voor een neerlandistisch profielwerkstuk te kiezen. In ontwikkeling is ook de *Schatkamer van Nederland*, waarin objecten en bronnen uit het Nederlandse culturele erfgoed profielbreed zullen worden benaderd (schatkamervannederland.nl). Opleidingen Nederlands in den lande bieden ook tal van suggesties voor profielwerkstukken met een historisch-letterkundig profiel.¹⁵ En medewerkers van die opleidingen geven gastcolleges op middelbare scholen in de regio om het imago van de neerlandistiek op te vijzelen.

Aan goede wil ontbreekt het dus niet, maar we kunnen niet voorspellen hoe de instroom zich de komende jaren zal ontwikkelen. Wat we wel zien, is dat letterenfaculteiten anticiperen op een eventueel verdere daling en voorzorgsmaatregelen treffen door te reorganiseren. Dat betekent in de praktijk dat er een vorm van ‘verbreiding’ plaatsvindt: zowel op het niveau van de organisatiestructuur (de creatie van brede ‘departementen’) als op het niveau van het onderwijs, met meer ‘aanschuifonderwijs’ voor bredere groepen om het onderwijs economisch rendabel te houden. Aan de Vrije Universiteit in Amsterdam kun je bijvoorbeeld niet meer een bachelor Nederlandse taal en cultuur studeren, maar bestaat sinds 2013 de opleiding Literatuur en Samenleving, waarbij studenten na een brede introductie een afstudeerrichting kiezen: Nederlands of Engels. Van die disciplinaire verbreding stelden de initiatiefnemers zich veel voor, maar de studenteninstroom van deze

¹⁴ Zie <https://nederlands.vakdidactiekgw.nl>.

¹⁵ Bij wijze van voorbeeld, de site van Radboud Pre-University College of Society: <http://www.ru.nl/pucsociety/scholieren/profielwerkstuk/onderwerpen-profielwerkstuk-thema>.

nieuwe opleiding is vele malen kleiner dan het totale aantal studenten Nederlands en Engels voor deze fusie opgeteld.

Voor wat betreft de masteropleidingen zijn er grofweg vier mogelijkheden: de verbredende master, de doorstroommaster, de educatieve master of de onderzoeksmaster. Over het algemeen zou je kunnen zeggen dat het nog steeds mogelijk is om op alle niveaus studenten in de historische of moderne letterkunde (of het Nederlands in bredere zin) voor verschillende doeleinden op te leiden, en dat is positief. Toch leven er ook zorgen, die voor de ene universiteit nijpender zijn dan voor de andere. Generaliserende opmerkingen lopen het gevaar geen recht te doen aan de bijzondere situaties in den lande, maar we doen er toch een paar.¹⁶

Ten eerste zijn er studenten die na de bacheloropleiding voor een verbredende master kiezen, zoals de master Europese letterkunde (RU), Gouden Eeuw (UvA), Boekwetenschap en handschriftenkunde (UvA), Book and Digital Media Studies (UL) of Ancient, Medieval and Renaissance Studies (UU). Dat zijn typisch opleidingen waar wij als letterkundigen een belangrijk aandeel in hebben, maar we moeten tegelijkertijd steeds onze plek in dergelijke opleidingen ‘bevechten’. We zijn bovendien sterk afhankelijk van de beschikbare formatie.

Ten tweede is het lastiger geworden om gespecialiseerd onderwijs aan een coherente groep studenten aan te bieden. De groepsgrootte en de wijze waarop de opleidingen nu zijn georganiseerd laten dat simpelweg niet toe. Om Nijmegen als voorbeeld te nemen: studenten die zich in de historische letterkunde willen specialiseren, kunnen welgeteld twee vakken kiezen. Ook in Leiden is het aanbod aan specialistische cursussen – zowel voor de historische als de moderne letterkunde – relatief beperkt. Zoals gezegd zijn deze cursussen ook toegankelijk voor researchmasterstudenten om hun keuzeruimte op te vullen, mits ze deze ‘verzwaren’ door verdiepende opdrachten. In de praktijk moeten studenten door het hele land ‘shoppen’ om aan een volwaardige specialisatie te komen – maatwerk is hier dus het devies.

Wie de ambitie heeft de wetenschap in te gaan, kan aan de Universiteit Utrecht terecht bij de onderzoeksmaster Nederlandse taal en cultuur. Daarmee is deze opleiding uniek in Nederland, maar – en dat is de paradox waar we ons voor gesteld zien – ook een geduchte concurrent voor andere universiteiten, die getalenteerde studenten ook graag zelf zouden behouden. Aan de Universiteit Leiden bestaat bijvoorbeeld alleen de tweejarige researchmaster Literary Studies (voor historische en moderne letterkunde). Daarin volgen studenten brede theoretische cursussen als ‘Cultural Theory for the 21st Century’ en ‘Methodological Concepts in Art and Literature’. Weliswaar kiezen ze ook keuzevakken op het gebied van hun eigen specialisatie, maar dat zijn inderdaad *keuzevakken*. Echt ruimte voor neerlandistische verdieping is er binnen zo’n brede MA niet of nauwelijks. Meer landelijke of zelfs internationale samenwerking zou op dit punt uitkomst kunnen bieden.

Ten derde werken we in een omgeving die in toenemende mate aan het verengelen is: het grootste deel van de masteropleidingen is nu al in het Engels, inclu-

¹⁶ De situatie in Vlaanderen laten we hier buiten beschouwing; een globale rondvraag leert dat de situatie daar minder zorgelijk is doordat de bacheloropleidingen anders zijn ingericht en er een wettelijk bepaald maximum bestaat op het aantal Engelstalige opleidingen.

sief de researchmaster en de *graduate schools*. Het is een open deur, maar het is een stuk lastiger om Nederlandstalige primaire en secundaire bronnen in Engelstalig onderwijs te behandelen. In de praktijk betekent dit dat het echte handwerk, het onderzoek met de bronnen, plaatsmaakt voor een theoretische(r) benadering. Gevolg: nuance en specialistische kennis gaan verloren.¹⁷

Ten slotte nog een laatste punt, dat samenhangt met de in de eerste paragraaf van dit artikel genoemde ‘theoretisering’ van de letterkundige neerlandistiek. Zoals gezegd is er de laatste jaren in toenemende mate aandacht gekomen voor literatuurtheorie, niet alleen in het onderzoek, maar ook in de colleges (met name moderne) letterkunde. Die ontwikkeling heeft ervoor gezorgd dat de meeste verdiepingsmodules in de bachelor en alle cursussen in de master benaderingsgericht zijn geworden. Dat wil zeggen dat ze één specifieke methode centraal stellen: postkolonialisme, representatiekritiek, *cultural memory*, etc. Hoewel het goed is dat het vak zich sinds het *TNTL*-nummer van 2004 in deze richting heeft ontwikkeld (de neerlandistiek was daarvoor inderdaad wel erg theoriearm), schuilt er ook een gevaar in.

Vermoedelijk doelde Ilja Leonard Pfeijffer op deze ontwikkeling, toen hij recentelijk modern letterkundigen er in een column in *NRC Handelsblad* op weinig subtiele wijze van beschuldigde ‘volkomen de weg kwijt’ te zijn. Dit naar aanleiding van de onrust rondom de (theoriearme en aanvankelijk als dissertatie afgewezen) Wolkers-biografie van Onno Blom:

Wie tegenwoordig Nederlands gaat studeren, moet niet denken dat hij mooie colleges krijgt over Couperus en Lucebert. Hij mag die romans en gedichten niet eens meer lezen. In plaats daarvan moet hij zich verdiepen in de theorie van de sociologische reflexiviteit van Pierre Bourdieu. Hij mag zich niet laten ontroeren door een dichtregel, maar moet cynisch grommen dat de dichter met die regel zijn cultureel, symbolisch en linguïstisch kapitaal vergroot om vervolgens verbeterd strijd te gaan leveren over de definities van die begrippen (Pfeijffer 2017).

Tal van neerlandici vielen over Pfeijffer heen, die hen ervan beschuldigde dat ze aan een diepgeworteld ‘inferioriteitscomplex’ lijden en daarom hun toevlucht zoeken tot ‘ape-abstruse, berecomplexe Franse filosofische modellen, die net zo subjectief zijn als wat ze eerder deden, maar het voordeel hebben dat niemand dat ziet omdat niemand nog begrijpt waarover het gaat.’ De neerlandistiek heeft zich volgens hem vervreemd van haar vakgebied: ‘Intussen beleven de studentenaantallen voor Nederlands een dramatische terugval’ (Pfeijffer 2017).

Taalkundige Marc van Oostendorp was slechts één van degenen die Pfeijffer van repliek diende. In een blogpost op *Neerlandistiek.nl* met de veelzeggende titel ‘Ilja Leonard Pfeijffer als verkoper van onzin’ weersprak hij dat studenten Nederlands tegenwoordig geen romans of poëzie meer moeten bestuderen: ‘Wat er ook allemaal voor problemen zijn in de wereld: dat studenten Nederlands geen Couperus of Lucebert meer mogen lezen, hoort daar simpelweg niet bij. De studie Nederlands is nog steeds de gouden weg naar eindeloos lezen en met je vrienden praten over mooie boeken’ (Van Oostendorp 2017b). Ook anderen reageerden gebeten op Pfeijffers column.

17 Vergelijk Jensen 2017.

Toch klonken er hier en daar ook instemmende reacties, niet van vakgenoten, maar wel van (oud-)studenten. Journaliste Nikki Sterkenburg, werkzaam bij *Elsevier*, merkte op Twitter op: ‘Ilja Leonard Pfeijffer beschrijft precies waarom mijn studie Nederlands zo’n enorme teleurstelling was.’ Bij historische letterkunde werd de tekst nog wel centraal gesteld volgens haar, maar bij ‘moderne letterkunde was [het] vooral heel veel interpretaties van anderen in je hoofd stampen’.¹⁸ En ook uit onze eigen omgeving kennen we geluiden van studenten die niet allemaal even gelukkig zijn met de huidige theoretisering van de letterkundige neerlandistiek.

Die nadruk op de theorie gaat immers ten koste van de belezendheid van de studenten. Want hoe je het ook wendt of keert: het aantal studiepunten van een college is uiteindelijk beperkt. In een doorstroommaster zijn er zestig EC’s beschikbaar, waarvan er twintig voor de scriptie gereserveerd worden. Dan blijven er dus maar veertig punten over. Als studenten veel tijd kwijt zijn met het bestuderen van theoretische geschriften, blijft er veel minder tijd over voor de primaire literatuur. Het zou een nachtmerrie zijn als we leraren Nederlands afleveren die kenners zijn van het werk van Pierre Bourdieu, Michel Foucault en Edward Saïd, en slechts beperkte kennis hebben van de hoogtepunten van de Nederlandse literatuur. Want uiteindelijk is het vak gebaat bij neerlandici die hun leerlingen voor de primaire literatuur weten te enthousiasmeren. Daarvoor moeten ze die prachtige teksten natuurlijk wel gelezen hebben – vergelijk de recente video-oproep van Marita Mathijssen, eveneens op *Neerlandistiek.nl*, waarin ze uitlegt waarom het van belang is we de Nederlandse literatuur blijven lezen.¹⁹

We eindigen deze paragraaf met enkele woorden ter nuancering. Dat de letterkundige neerlandistiek sinds 2004 theoretischer geworden is, is een goede ontwikkeling. Toen we zelf studeerden, was er in de werkgroepen slechts beperkte aandacht voor. Dat had als gevolg dat wanneer je, bijvoorbeeld, een college koloniale literatuur volgde, na dertien weken evenzoveel primaire werken gelezen had, maar vrijwel niets wist over de postkoloniale theorie, met als gevolg dat je op een congres niet volwaardig zou kunnen meepraten.

De tijden zijn veranderd. Maar we moeten ervoor waken dat we geen theoretici in plaats van neerlandici opleiden, want slechts een zeer klein gedeelte van onze studenten wordt uiteindelijk wetenschapper. De samenleving heeft behoefte aan enthousiaste en belezende ambassadeurs van ons vak. De nadruk op benaderingsgerichte colleges zorgt ervoor dat cursussen waarin nauwkeurig lezen als vaardigheid centraal staat (en waarin je zonder al te veel theorie belangrijke, mooie, goede, fascinerende boeken analyseert en contextualiseert), zijn grotendeels uit het curriculum verdwenen. Dat is jammer, want voordat studenten theorieën kunnen toepassen, dienen ze eerst goed literair-historisch te kunnen lezen. We leven bovendien in een tijd van ‘ontlezing’. Steeds vaker kiezen studenten van de Netflix-generatie voor andere media. Daarom is het cruciaal dat we studenten de kans geven om tijdens de colleges kennis te maken met zoveel mogelijk goede boeken, en ze leren om ze in hun context te lezen. Laten we Pfeijffers column daarom niet afdoen als onzin, maar er ons voordeel mee doen.

18 <https://twitter.com/SterkNikki/status/935615670678687744>.

19 <http://www.neerlandistiek.nl/2018/01/marita-mathijssen-waarom-nederlandse-literatuur-lezen>.

3 Onderzoek en valorisatie

Letterkundige neerlandici zijn op het gebied van het onderzoek en de onderzoeksoutput zeer productief en succesvol. Er verschijnen artikelen, dissertaties, en we doen het ook goed bij NWO. De laatste jaren zijn tal van grote (Veni-, Vidi-, Vici- en tal van andere) projecten gehonoreerd. Zonder uitzondering zijn dit projecten waarin de Nederlandse letterkunde vanuit een cultuurhistorisch, internationaal en theoretisch perspectief wordt bestudeerd. Dat is heel goed, want op die manier speelt de Nederlandse letterkunde een rol in internationale discussies.

Er is echter ook een keerzijde. Die internationale gerichtheid heeft er ook voor gezorgd dat neerlandici in toenemende mate internationaal – voornamelijk in het Engels – zijn gaan publiceren, met als gevolg dat de traditionele vaktijdschriften (*Nederlandse Letterkunde*, *Spiegel der Letteren*, *TNTL*) het aanbod aan kopij hebben zien teruglopen. Met het oog op de toekomst kiezen (vooral) jonge onderzoekers ervoor om vooral internationaal te publiceren, en dan niet in specifieke vaktijdschriften, maar in internationale *journals* over een specifiek onderwerp. Wie zich bezighoudt met literaire roem kan natuurlijk in *TNTL* publiceren, maar hij kan zijn artikel ook opsturen naar het *Celebrity Studies Journal*. Wie onderzoek doet naar de representatie van geestelijke ziekten, kan zijn ontdekkingen kwijt in *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*. Wie vroeger in *De Achttiende Eeuw* publiceerde, stuurt zijn artikelen nu misschien liever naar het internationale *Journal for Eighteenth-Century Studies*.

Internationaal publiceren is natuurlijk goed, en dat is ook de taak van huidige wetenschappers, maar de nadruk die dit inmiddels krijgt, zorgt ervoor dat de neerlandistiek *nationaal* niet meer zichtbaar is. Is het verbazingwekkend dat de studentenaantallen teruglopen als de neerlandistiek zich terugtrekt uit de publieke ruimte? Af en toe wordt Herman Pleij bij *De Wereld Draait Door* van stal gehaald om iets te zeggen over de Nederlandse identiteit of het belang van literair erfgoed. Verder zijn Marita Mathijssen en een paar vakgenoten graag geziene gasten in de media. Maar neerlandici van de jongere generatie zijn opvallend afwezig. Dat is niet omdat ze minder mediageniek zijn, maar een bewuste keuze. Een vakgenoot vertelde enige tijd geleden dat het niet zijn doel is om beroemd in Nederland te worden. Hij wil internationaal gezien worden, internationale publicaties genereren en zijn Engelstalige boeken bij Cambridge University Press laten verschijnen.

Dat is natuurlijk zijn goed recht, maar voor de letterkundige neerlandistiek is het jammer. Want juist de studie van de Nederlandse letterkunde leent zich uitstekend voor ‘valorisatie’, om de NWO-term te gebruiken. Bij projectaanvragen speelt kennisbenutting een grote rol. Onderzoekers die erin slagen hun werk te vertalen naar publicaties en activiteiten gericht op een breder publiek hebben duidelijk een streepje voor bij het toekennen van subsidies en grants. NWO vindt het belangrijk dat er tentoonstellingen, debatavonden en lezingenreeksen worden georganiseerd, lesmethodes voor middelbare scholen, MOOCs en televisiecolleges worden gemaakt, en publiksboeken worden geschreven. Dat is ook de wens van de overheid; in de *Wetenschapsvisie 2025* beklemtoont het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het belang van betrokkenheid tussen burgers en wetenschap. In de praktijk zijn er echter maar relatief weinig onderzoekers die hier ook daadwerkelijk de schouders onder zetten. Hun onderzoekstijd besteden ze liever

aan van een internationaal, *peer reviewed* artikel dat – met alle respect – hoogstens door een handjevol collega’s gelezen zal worden.

Deels is het dus het systeem dat van neerlandici eist dat ze internationaal publiceren dat ervoor heeft gezorgd dat het vak onzichtbaar (of in elk geval: weinig zichtbaar) is geworden. Maar er wordt door vakgenoten ook met dedain naar wetenschappers die populariseren gekeken. In 2015 publiceerden Feike Dietz en Laurens Ham van de Universiteit Utrecht een artikel in *Internationale Neerlandistiek* onder de titel: ‘De verleiding van de lezer’ (Dietz & Ham 2015). Daarin namen ze een aantal recent verschenen publiksboeken (en -bundels) kritisch onder de loep. Ze gingen met name in op boeken die het ‘pikante’ of ‘schokkende’ van historische teksten centraal stelden in een poging om een breder publiek ervoor te interesseren. De tendens van Dietz’ en Hams stuk was dat bij het vertalen van wetenschappelijke inzichten soms de wetenschappelijke nuance verloren gaat. In hun pogingen om een groter publiek te enthousiasmeren voor de Nederlandse literatuur, gaan de auteurs van zulke boeken te ‘populistisch’ te werk, zo beargumenteren zij, omdat de grote lijnen zelden de complexiteit van het vakgebied laten zien. Maar in hun artikel geven ze geen beschrijving van waar een publiksboek dan wel aan zou moeten voldoen. Ze willen slechts ‘een goed gesprek’ aangaan, met vakgenoten en met het bredere publiek (Dietz & Ham 2015: 225). Dat heeft tot op heden nergens toe geleid.

Er is een crisis gaande in de neerlandistiek, het vak kampt met een imago-probleem en studentenaantallen dalen. Voor de historisch én modern letterkundigen is er een belangrijke taak weggelegd in de buitenwereld om die ontwikkelingen een halt toe te roepen. In hun artikel schrijven Dietz en Ham dat het niet de bedoeling kan zijn om terug te keren naar de jaren zeventig van de vorige eeuw, toen wetenschappers als Herman Pleij, André Hanou en Marita Mathijssen de neerlandistiek ‘op de kaart’ zetten. Daarvoor heeft het vak de afgelopen jaren te ‘cruciale veranderingen’ doorgemaakt, merken ze op, al blijft onduidelijk welke (Dietz & Ham 2015: 221-224).

Maar is er wel zoveel veranderd? Met het populariseren van de neerlandistiek stonden Pleij, Hanou en Mathijssen in een traditie. Toen de neerlandistiek aan het einde van de achttiende eeuw ontstond, gebeurde dat vanuit een algemeen gevoelde noodzaak. Er heerste een ideologie van zedelijke en maatschappelijke achteruitgang; de studie van de Nederlandse taal en cultuur kon, meende men, een bijdrage leveren aan het herstel van het vaderland. De instelling van de Leidse leerstoel van Matthijs Siegenbeek in 1797 moet dan ook worden gezien tegen de achtergrond van het toenmalige nationalisme. Zeer recent verscheen een nieuwe studie over de vroegste representanten van de neerlandistiek in relatie tot cultuurnationalisme (Honings, Rutten & Van Kalmthout 2018). Siegenbeek en zijn collega’s waren zich maar al te bewust van de taak die ze – ook maatschappelijk – te vervullen hadden. Valoriatie was voor hen *part of the job*.

De tijden zijn natuurlijk veranderd, want nationalisme speelt allang geen rol meer, en de letterkundige neerlandistiek is een volwaardige partner geworden in internationale wetenschappelijke discussies. Toch is het ook anno 2018 van belang om haar op nationaal niveau een maatschappelijk relevant vakgebied te laten zijn, waarvan de beoefenaren geen ivoren toren-wetenschappers zijn, maar midden in de samenleving staan en hun vak uitdragen naar het grote publiek. Laten we daar-

om internationaal blijven publiceren en discussiëren, maar een voorbeeld nemen aan de publieke zichtbaarheid van Pleij, Hanou, Mathijssen en hun pogingen om het vak te populariseren. Het belang van publieke zichtbaarheid kan niet genoeg benadrukt worden, ook met het oog op het aantrekken van nieuwe studenten.

4 Besluit

We keren nogmaals terug bij de versregel die als motto voor het symposium in Nijmegen fungeerde: ‘Dreef de zwarte bui schaduwend voorbij?’. Het is een prikkelende vraag, die bedoeld was om de deelnemers te laten reflecteren op de toekomst van de neerlandistiek. De regel verwijst naar een versregel uit het vijftiende gedicht van *Tempel en kruis* van Hendrik Marsman, een episch gedicht dat uit 51 Romeins genummerde gedichten bestaat. Er bestaat echter een cruciaal verschil tussen het motto en de oorspronkelijke versie van Marsman. In de oorspronkelijke versie is niet sprake van een vraag, maar van een geruststellende constatering: ‘de zwarte bui dreef schaduwend voorbij’. Daarna volgen nog vier afsluitende verzen, waarin ‘hij’ ofwel de protagonist uit *Tempel en kruis* (‘de man van wien ik dit verhaal vertel’) rustend aan de dijk om zich heen kijkt. Zijn uitzicht is fraai, het beloofde land, een soort paradijs:

vol van den zoeten wijn van het onstuimig weer
bereikt hij de rivier, en rustend aan den dijk
ziet hij het zomersch land onder de vuren lucht,
één matelooze bloei, zoover de hemel reikt. (Marsman 1941: 172)

Dat soort verzen zijn typerend voor het vitalisme van Marsman. Vanuit dat vitalistische perspectief bezien, vertrouwen ook wij erop dat de zwarte bui ook voor de (historisch en modern) letterkundige neerlandistiek schaduwend voorbij zal gaan. We kunnen ondertussen echter niet rustend aan de dijk neerstrijken. Waakzaamheid blijft geboden: we moeten ons onophoudelijk de vraag blijven stellen of we voldoende docenten en onderzoekers kunnen opleiden, met welk type onderwijs zij het meest gebaat zijn en of het vak zichtbaar genoeg is. Laten we ophouden elkaar de maat te nemen en de handen ineenslaan. Dan kan de toekomst ‘één matelooze bloei’ zijn, waarin de neerlandistiek internationaal én nationaal zal floreren.

Bibliografie

- Van Alphen & Korsten 2004 – E. van Alphen & F.-W. Korsten, ‘Hoe verder? Toekomstperspectieven in de studie van de Nederlandse Letterkunde’. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120 (2004) 4, p. 289-297.
- Bongers 2017 – V. Bongers, ‘Passen ze ook allemaal? Universiteit maakt zich op voor stormloop van studenten’. In: *Mare. Leids Universitair Weekblad*, 7 september 2017.
- Van Boven & Kemperink 2006 – E. van Boven & M. Kemperink, *Literatuur van de moderne tijd. Nederlandse en Vlaamse letterkunde in de negentiende en twintigste eeuw*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2006.
- Dietz & Ham 2015 – F. Dietz & L. Ham, ‘De verleiding van de lezer. Wetenschapscommunicatie over pikante oudere Nederlandse letterkunde’. In: *Internationale Neerlandistiek* 53 (2015) 3, p. 213-227.

- Dorleijn & Van Rees 2006 – G.J. Dorleijn & K. van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. Nijmegen: Vantilt, 2006.
- Dorleijn & Van Rees – G.J. Dorleijn & C.J. van Rees (red.), *Literatuuropvattingen in het perspectief van het literaire veld*. Den Haag: NWO, 1999.
- Honings, Rutten & Van Kalmthout 2018 – R. Honings, G. Rutten & T. van Kalmthout (red.), *Language, Literature and the Construction of a Dutch National Identity (1780-1830)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
- Jensen 2015 – L. Jensen, 'Stereotype echt onterecht'. In: *NRC Handelsblad*, 20 oktober 2015, p. 16-17.
- Jensen 2016 – L. Jensen, 'Rijkdom Nederlands komt niet uit de verf'. In: *de Volkskrant*, 27 mei 2016.
- Jensen 2017 – L. Jensen, 'Studie Nederlandse taal en cultuur kan niet meer op het hoogste niveau beoefend worden'. In: *de Volkskrant*, 15 december 2017.
- Joosten & Vaessens 2004 – J. Joosten & Th. Vaessens, 'Problemen en perspectieven van de letterkundige neerlandistiek'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120 (2004) 4, p. 340-355.
- Joosten 2012 – J. Joosten, 'Dertig jaar Bourdieu in de neerlandistiek (1980-2010). Een kwantitatieve verkenning'. In: *Internationale Neerlandistiek* 50 (2012) 4, p. 218-234.
- Korsten 2002 – F.-W. Korsten, *Lessen in literatuur*. Nijmegen: Vantilt, 2002.
- Korsten 2006 – F.-W. Korsten, *Vondel belicht. Voorstellingen van soevereiniteit*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2006.
- Kuhn 1970 – Th.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*. Second edition. Chicago: The University of Chicago Press, 1970.
- Marsman 1941 – H. Marsman, *Verzamelde gedichten*. Amsterdam: Em. Querido, 1941.
- Meijer Drees 2008 – M. Meijer Drees, 'Nomadische voorstellingen: een nieuwe herlezing van Vondels toneel. Over: Frans-Willem Korsten, *Vondel belicht. Voorstellingen van soevereiniteit*'. In: *Nederlandse letterkunde* 13 (2008) 2, p. 174-184.
- Van Oostendorp 2017a – M. van Oostendorp, 'Neerlandistiek en nationalisme'. In: *Neerlandistiek.nl* (3 april 2017); <http://www.neerlandistiek.nl/2017/04/neerlandistiek-en-nationalisme/>.
- Van Oostendorp 2017b – M. van Oostendorp, 'Ilja Leonard Pfeijffer als verkoper van onzin'. In: *Neerlandistiek.nl* (18 november 2017); <http://www.neerlandistiek.nl/2017/11/ilja-leonard-pfeijffer-als-praatjesmaker>.
- Pfeijffer 2017 – I.L. Pfeijffer, 'Moderne letterkundigen zijn volkomen de weg kwijt'. In: *NRC Handelsblad*, 17 november 2017.
- Pieters 1996 – J. Pieters, 'Van oude dingen, de zaken die voorbijgaan. Het New Historicism en de paradigmawissel in het historisch literatuuronderzoek'. In: *Tijdschrift voor literatuurwetenschap* 1 (1996) 4, p. 276-288.
- Pieters & Vandevoorde 2003a – J. Pieters & H. Vandevoorde, 'De armoede van de praktijk. Over de moeizame relatie tussen literatuuronderzoek en cultuurgeschiedenis'. In: *Feit & fictie* v (2003) 4 p. 8-15.
- Pieters & Vandevoorde 2003b – J. Pieters & H. Vandevoorde, 'Over de rand van de tekst. Literatuur en representatie'. In: *Feit & fictie* v (2003) 4, p. 86-106.
- Pieters 2011 – J. Pieters, *Historische letterkunde vandaag en morgen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011.
- Van Rees & Dorleijn 1993 – C.J. van Rees & G.J. Dorleijn, *De impact van literatuuropvattingen in het literaire veld*. Den Haag: Stichting Literatuurwetenschap, 1993.
- Rock, Franssen & Essink 2013 – J. Rock, G. Franssen & F. Essink (red.), *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde*. Nijmegen: Vantilt, 2013.
- Ruiter & Smulders 1996 – F. Ruiter & W. Smulders, *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990*. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers, 1996.
- Schenkeveld-van der Dussen 2007 – R. Schenkeveld-van der Dussen, 'Vondel geïnterpreteerd'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 123 (2007) 2, p. 139-144.
- Spies 1974 – M. Spies, 'De crisis in de historische Neerlandistiek'. In: *Spektator* 3 (1973-1974) 7 (mei 1974), p. 493-512.
- Spies 1984 – M. Spies (red.), *Historische letterkunde. Facetten van vakbeoefening*. Groningen: Wolters Noordhoff, 1984.

Adressen van de auteurs

Radboud Universiteit Nijmegen
Afdeling Nederlandse Taal en Cultuur
Postbus 9103
6500 HD Nijmegen
l.jensen@let.ru.nl

Universiteit Leiden
Leiden University Centre for the Arts in Society
P.N. van Eyckhof 3
2311 BV Leiden
r.a.m.honings@hum.leidenuniv.nl

Indienen van kopij

Kopij wordt bij voorkeur ingediend als attachment bij een e-mail. Bij toesturing via gewone post dient de kopij te worden ingeleverd op twee prints, met vermelding van het aantal woorden. Behoud altijd zelf een kopie van de kopij.

Door de redactie aanvaarde kopij geldt als definitieve tekst. Wijzigingen in de drukproeven, anders dan verbeteringen van zetfouten, kunnen de auteur in rekening worden gebracht door de uitgever.

Met het inleveren van kopij geeft de auteur toestemming voor digitale publicatie op de website van *TNTL* en van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL).

Omvang

De maximale omvang van een artikel bedraagt 10.000 woorden, inclusief noten en bibliografie. Het artikel dient te beginnen met de titel en de auteursnaam, gevolgd door een samenvatting in het Engels van ten hoogste 100 woorden. Vermeld na de hoofdtekst het adres van de auteur. Indien gewenst kan ook het e-mailadres worden vermeld.

Een boekbeoordeling beslaat in de regel 750-1500 woorden. Deze begint met een titelbeschrijving van het besproken werk (uitgever, ISBN en prijs vermelden) en eindigt met de naam van de bespreker.

Richtlijnen voor het te hanteren verwijzingssysteem en voor de opmaak van de kopij zijn te vinden op de *TNTL*-website, www.tntl.nl.

Overdrukken

Auteurs van artikelen ontvangen een papieren exemplaar en een elektronische overdruk van hun artikel. Auteurs van een boekbeoordeling of een signalement ontvangen een elektronische overdruk van hun bespreking.

Wie het geheel overziet, zal constateren dat de letterkundige neerlandistiek haar disciplinaire grenzen stevig heeft opgerektd. De hier bestudeerde letterkundige onderzoeksubjecten worden niet alleen vanuit de literatuurwetenschap benaderd, maar evengoed vanuit de kunstgeschiedenis, de *digital humanities*, de onderwijskunde en de politieke filosofie. Alleen al in dat opzicht is de letterkundige neerlandistiek allesbehalve stervende: door de vele manieren waarop we de Nederlandse literatuur benaderen, is de studie ernaar wellicht vitaler dan ooit.

